

Bognárné Kocsis Judit**Karácsony Sándor irodalmi munkásságáról**

Karácsony Sándor életéről, munkásságáról jelentős mennyiségű írás, publikáció áll rendelkezésünkre, amelyek őt, mint pedagógust, filozófust, népedelőt mutatják be. Mindenekelőtt pedagógus volt, ez érződik műveiben is. Irodalmárként, íróként azonban kevés szó esik róla, pedig e területen is figyelemre méltó teljesítményt nyújtott. Írásai és életútja szorosan összefüggnek egymással.

Karácsony Sándor 1891-ben született a Hajdú megyei Földesen. A helyi református népiskola, majd a debreceni Református Kollégium tanulója. A kitűnő érettségi vizsga után a pesti egyetem magyar – német szakos bölcsészhallgatója. 1918-ban kapta meg tanári oklevelét.

Az I. világháborúban szolgálatteljesítés közben súlyosan megsebesült, ennek következtében egész életében mankóval kellett járnia. Az érzékeny, irodalomkedvelő Karácsony Sándor a *Felkavart régi avar* címet viselő naplószerű költeményekben ír azokról a változásokról, amelyek abban az időszakban lejátszódtak a lelkében.

1918-tól a kassai főreáliskolában tanított, amelynek tapasztalatait A *Siccki-ban-da*, A *barátkeresés* regénye című pedagógiai regényében írja le. 1919 októberétől saját kérésére a Zrínyi Miklós főgimnáziumba helyezik. Az ott töltött nyolc év alatt igazgatóhelyettes, osztályfőnök, énekkari felügyelő, könyvtárőr, cserkészparancsnok, hogy csak a jelentősebbeket említsük. E folyamat történéseit, a fiatal tanár viszontagságait, nevelési elveit, pedagógiai fogásait ismerhetjük meg A *csucsai front* című regényéből.

Harmadik pedagógiai regénye a *Holdbéli diákélet*. Ez az írása szintén folytatásokban jelent meg *Az Erő* című újságban. A lap anyagi okokból 1932-ben megszűnik, ezért a történet csak 1948-ban folytatódik újra. Ebben a művében nem tanárként fejt ki gondolatát, hanem egy tizennégy éves diák bőrébe bújva, aki mindenkiben csalódott, mert úgy érzi becsapták őt. Elkeseredettségében itt hagyja a Földet, és a Holdra száll, megnézi milyen ott a diákok élete. Mivel ott sem könnyű minden tekintetben az élet, visszajön, és itt próbál másként viszonyulni a feladatokhoz. Sikerral jár.

E három regényében, amelyek akár ifjúsági regénynek is tűnhetnek, rajzolódik ki Karácsony Sándor fejlődés-lélektani, pedagógiai szemlélete. A valóságos, ténylegesen megélt helyzetek szolgálják a tapasztalati alapját későbbi elméleti, filozófiai műveinek.

1922-ben a *Protestáns Szemlében* publikálja először doktori disszertációját, de további írásai, tanulmányai, kritikái is napvilágot látnak ebben az újságban.

Fontosnak tartotta az iskolán kívüli tevékenységeket is, ezért ugyanebben az évben bekapcsolódott a KIE munkájába. A serdülő korcsoport foglalkozásaiból

alakult ki a cserkészlet, amelynek elsőszámú, rendkívül népszerű és elismert vezetője, majd Sík Sándor mellett a Magyar Cserkész Szövetség társelnöke lett. A szervezet aktív munkatársaként sokat utazott, előadásokat tartott és nyolc évig szerkesztette a *Magyar Ifjúság* című folyóiratot. E munkájának egyik legjelentősebb kiadványa a *A hegyi beszéd* című könyv, amely a szervezet lapjában, folytatásokban jelent meg. A KIE cserkészmozgalmához kapcsolódó további alkotásai, az 1925-ben megjelenő *Magyar Cserkészvezetők könyve* második kiadása, majd *A magyar cserkész daloskönyvének* szerkesztése. A dalok kiválasztásával azonban nincs megelégedve, így 1929-ben kiadják a *101 magyar népdalt* Bárdos Lajossal és Mathia Károllyal együttműködve, amely már válogatott magyar népdalok gyűjteménye.

Cserkészvezetői munkájának eredményeként jelenik meg a *Regős Káté* (1930), amelynek szerkesztője és részben írója is. Ez a *Táborozási Segédlet II. rész*, abban ad segítséget a cserkészeknek, mire érdemes figyelniük, ha falura, illetve városba mennek portyázni. Kiemeli a honismeret szerepét, hatását a fiatalok életére, és buzdítja őket az ilyen jellegű kutatómunkára. „Annak a fiatal nemzedéknek – amely arra van hivatva, hogy a népet vezesse, gondját viselje, az állam és a társadalom számára hasznos polgárt neveljen belőle – legfontosabb teendője, hogy a népet alaposan megismerje.” Ebben ő maga is példát mutatott, hiszen 1941-ben jelenik meg *Pér község és plébánia története* című honismereti könyve. A népi kultúra megismerésének és elsajátításának fontosságára hívja fel a figyelmet a *Gergely bácsi levizitel* című jelenete (1930) és a *Pásztortüzek* című (1941) egyfelvonásos alkotása is.

Ebben az időszakban (1922–1932) *Az Erő* című ifjúsági lap szerkesztőjeként is sokat tevékenykedett. Felismerte, hogy sokkal célravezetőbb, hatékonyabb, ha a szerkesztői feladatokba a fiatalságot is bevonja, és szorosán együttműködik velük. Állandó levelezésbe állt velük, táborokat, összejöveteleket szervezett nekik. Népszerűsége vitathatatlan volt. Olyan fiatalok publikáltak a lapban, akik később elismert irodalmárok, újságírók, politikusok lettek. (Például: Weöres Sándor, Képes Géza, Móricz Virág, Lükő Gábor, Gyökössi Endre.) Karácsony Sándor odafigyelt arra, hogy a cikkek megjelenése után reagáljon írásaikra, dicsérje, biztassa őket a további munkára. Ezek a szerkesztői üzenetek később megjelentek *A magyar világnézet* című kötetben is.

Karácsony Sándor szerkesztői feladatai mellett fontosnak tartotta, hogy minden kiadvány vezércikkét ő írja. A témaválasztás rendkívül eredeti volt, hiszen a diákélet főbb kérdéseit vette sorra, például emberi kapcsolatok, barátok, tantárgyak stb. Ezek az írásai egy önálló kötetben is megjelentek, *A nyolcéves háború* (1999) címmel.

Fontosnak tartotta, hogy segítséget nyújtson a tanuláshoz, hogy ne érezzék, hogy értelmetlenül tanulnak. 1929-ben jelenik meg *A tanulás mesterfogásai* címmel az első diákoknak szóló didaktikai műve, majd ezt követi 1931-ben a *Leckék a leckéről* című önálló kiadványa. Mindkettő fő mondanivalója az, hogy az életnek tanuljanak, válasszanak más módszert, ha eddig sikertelenek voltak. Sok-sok praktikus tanáccsal, biztatással látja el őket.

A cserkészszövetség egyik tagozataként alakult a Diákszövetség, amelynek Karácsony Sándor 1922-től lett munkatársa. A pedagógiai előadásai mellett nagy

hangsúlyt fektetett a világnézeti nevelésre, ennek egy összefoglaló kötete a *Nyugati világnézetünk felemás igában című* (1930) alkotása. 1931–1934 között a *Diákvilág* című lap szerkesztője.

Karácsony Sándor nevéhez fűződik – Kontra György felosztását alapul véve – a neveléstudomány társas lélektani alapokra helyezése, amely több területen is megnyilvánul. *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja* című (1939) kötet a neveléstudomány társas logikai alapjait mutatja be. A könyv két részre tagolódik: az első fejezete már 1922-ben elkészült, és az alsó néposztály nyelvét, iskoláztatási körülményeit mutatja be, a második a középosztály helyzetét taglalja (1924-ben jelent meg), a harmadik pedig a felső osztály lelki struktúráját állítja elének. Ez utóbbit, az előző kettővel könyv formájában 1939-ben adják ki, amely talán a legnépszerűbb alkotása. Hangsúlyozza, hogy az alsó néposztály gyermekeinek legfeljebb egy kis csoportja juthat felsőbb iskolába, de az is idegen tőlük, hiszen az iskola nyelvezete nem megfelelő számukra. A másik, talán még ennél is érdekesebb elméleti okfejtése, a magyar nyelv és a népre jellemző gondolkodásmód sajátosságainak vizsgálata. Abban a politikai helyzetben a népre, a mentalitásra, az észjárásra vonatkozó megállapítások különösen érdekelték a kritikusokat. A magyarság a közös nyelv, a hagyományok, szokások, művészetek területén mutatkozik meg, nem közös származás, faj alapján. A felső osztállyal foglalkozó rész a legterjedelmesebb, és talán a legnépszerűbb is. A kor kutatási eredményeit figyelembe véve kijelenti, hogy az indoeurópai nyelvekhez képest a magyar nyelvnek három jellegzetessége van: grammatikájában a mellérendelés, jelentésében a szimbolizmus, hanglejtésében az ereszkedő jelleg a meghatározó.

Az első ebben a felosztásban a nyelvi nevelés, és annak társas lélektani alapon való működése. Az egészből, a közösség életéből indul ki, majd az egyre kisebb egység felé haladva jut el a mondatokon, szavakon keresztül a hangokig. Ez teljesen új szemléletmód, a régebbi elemzésekhez képest. A természetes, élő nyelvet veszi alapul, amit mint lelki jelenséget vizsgál. A nyelvi kommunikáció célja pedig a megértés, a másik ember megértése, a hozzá való viszonyulás. E gondolatrendszert a *Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon* című könyvében (1938) találjuk meg részletesen.

A másik kötet ugyanezen a területen, ami a társas lélek értelmi nevelésével foglalkozik, az irodalmi nevelés fontosságát hangsúlyozza. *A könyvek lelke* című könyvében (1941) az irodalmi nevelés lehetőségeit mutatja be megjelent tanulmányain, kritikáin, írói arcképein keresztül. Kijelenti, irodalmat nem lehet akarni, tanítani is csak az tudja, aki maga is költő vagy író. Irodalmi nevelés csak irodalommal lehetséges. „Az irodalom tehát társaslelki jelenség, mégpedig érzelmi jelenség, mert az izgalom miatt a harc folyamán a nyelv értelmi funkciója a művészet érzelmi funkciójává hevül és olvad.”

Az irodalmi nevelés tehát elválaszthatatlan a nyelvi neveléstől, ahogy az irodalom is elválaszthatatlan a nyelvtől. A nyelv jelképrendszer, amely az irodalmi alkotásoknál különösen előtérbe kerül, hiszen nem a tudás átadása, a megértés a cél, hanem a költő, az író önmagát akarja megmutatni, gondolatát, érzelmeit kifejezni.

Ebben a kötetben tanulmányai mellett jelentős cikkanyag is megtalálható, amelyek *Az Erő*, a *Magyar Ifjúság*, a *Diákvilág*, (később *Pro Christo*), a *Gyermekvédelem*, *A jövő útjain* vagy a *Protestáns Szemle* című folyóiratokban jelentek meg. Témájukat tekintve négy típusra oszthatók:

- kritikák élő írókról
- kritikák, emlékezések közelmúltban elhunyt írókról
- irodalomtörténeti tanulmányok
- művészetekről szóló írások

Karácsony Sándor 1922–1931 között írőneveléssel is foglalkozott, de ebben a minőségében is mindvégig pedagógus maradt. Biztatta, tanácsokkal látta el a hozzáforduló ifjú alkotókat. 1928-ben a 15 éves Weöres Sándor is neki mutatta be versét először, ami *Az Erő* című újságban meg is jelent, és nagyon nagy dicséretet kapott érte.

A neveléstudomány társas lélektani alapjainak következő része a vallásos és a világnézeti neveléssel foglalkozik. A II. világháború idején, 1941-ben jelenik meg *A magyar világnézet* című kötete, amely arról a korról merész megállapításokat tartalmaz. Kijelenti, a magyarság nem faji kérdés, hanem gondolkodásmód, életvitel kérdése. A fiataloknak joguk van politizálni, a nevelőnek pedig el kell beszélgetni, vitatkozni a nézeteiről. Így lesz a világnézeti nevelésből nemzetnevelés is egyben. A cél tehát, hogy az ifjúság ne parancsokat hajtson végre, hanem gondolkozzon az eszmékről.

A magyarok Istene című kötete 1943-ban jelent meg. Karácsony Sándor hívő reformátusként vall hitéről és annak fontosságáról. Kijelenti, hogy a vallásos nevelés társas lélektani képtelenség. A vallás nevelésének egyetlen formája: „A nevelőnek, ha egzisztenciális komolysággal az, aminek neve jelöli, pappá kell magasztosulnia nevelés közben.”

Több kiadványa foglalkozik a hit, a lelki ébredés kérdésével. *A hegyi beszéd* (1941) című művében vall református hitéről, ami egyben a rendkívül aktív ifjúsági munkáját dicséri. *A mai ember „Mi Atyánk”-ja* címen az Úri imádságról szóló fejezete önállóan is megjelenik. (1937) Ilyenek még a *Testvérem, Suomi* (1940), amelyben a finnek lelkeségéről, vallásosságáról ír, az *Utazás a Biblia mélységei felé* (1929) – mindkettő *A magyarok Istene* című kötetben kap helyet később –, illetve a *Karavánutazás a Biblia mélységei felé* (1996), és a *Hatalom alá vetett ember* (1995), amelyek az Ige olvasására buzdítanak.

A társadalmi nevelés társas lélektani szemlélete három művében kap helyet. *Az Ocsúdó magyarság*, alcíme *Szokásrendszer és pedagógia*, 1942-ben jelenik meg. Abban az évben lesz a debreceni egyetem professzora, így vizsgálja a nevelés feltételeit, a társadalom nevelhetőségét. Bemutatja természetes rendszerét, amelyben a viszonyuláson múlik minden. A diákot egyenrangú partnerként kezeli, ebben mellérendelő magatartást vár el a pedagógustól. *A magyarok kincse* című (1944) kötete, az *Értékrendszer és axiológia* alcímet viseli. Értékrendszerét is csak a természetes rendszerben tudja elképzelni. Egy híressé vált tanulmány is helyet kapott ebben a kötetben, de önállóan is megjelent *A cinikus Mikszáth* (1944) címmel. Értékítéletének alapja, hogy a másik emberhez való viszonyoknak elfogadónak, egyenrangúnak kell lennie. Az ifjúsággal foglalkozik a harmadik kötet *Magyar ifjúság*

(1946) címen. Alcíme: *Tettrendszer és etika*, jól mutatja mondanivalóját. Az ifjúság tele van tettvággyal, de hogy ezt milyen módon, erkölcsi magatartással teszi, nagyban múlik neveltetésén, családján.

Az erkölcs tágabb értelmezésében a szerelem, az erotika is helyet kap, amelyről a *Barátság és szerelem* című kötetében olvashatunk. Felhívja a figyelmet, hogy a párkapcsolatra, a szexuális életre nevelést nem a serdülőkorban kell elkezdni, hanem már gyermekkorban.

A társas lélektan és a jogi nevelés képezi az utolsó szintet a neveléstudomány társas lélektani alapjaiban. 1945-ben jelenik meg *A magyar demokrácia* című kötet, a mely a függetlenségre nevelésről szól, sorra veszi a demokrácia kapcsolatát a pedagógiával, a kultúrával, az egyetemmel, az egyházzal. Kiemeli a kulturális politika hatékonyságát és értékeli többek között Marx történelemfilozófiáját. *A magyar béke* (1947) című kötetének is hasonló az alapgondolata, az autonómiára nevelés, azonban ebben a művében fontos szerepet kap a béke, a háború minden formájának elutasítása.

Több színdarabot is írt, ezek a következők: *Lányok ülnek a fonóban* (énekes jelenet, 1939), *Úrnak szolgálai mindnyájan* (egyfelvonásos színjáték, 1949), és *Aki dudás akar lenni...* (1943). Az *Új háromkirályok csillaga* (1939) öt gyermekszíndarabot tartalmaz.

Karácsony Sándor irodalmi munkái, életműve rendkívül gazdag és sokrétű. Sokan vádolják azzal, hogy nem elég összeszedett, rendszeres, és már idejétmúlt. Vitathatatlan, hogy írásaival új alapokra helyezte a pedagógiát, amely abban a korban egyedülálló volt. Minden művéből érezhető, hogy ízig-vérig pedagógus, aki nemcsak leírja, hanem hiszi és hirdeti is meggyőződését. A nevelés és az irodalom tehát szinte elválaszthatatlan nála. Jó lenne, ha napjainkban többen olvasnák műveit, hiszen sok ma is aktuális kérdésre ad választ.

Irodalom

- 1 Karácsony Sándor: Ocsúdó Magyarság. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2002.
- 2 Karácsony Sándor: A könyvek lelke. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2006.
- 3 Karácsony Sándor: A magyarok Istene. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2004.
- 4 Karácsony Sándor: Magyar ifjúság. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2003.
- 5 Karácsony Sándor: Magyarság és nevelés. Budapest: Áron Kiadó, 2003.
- 6 Karácsony Sándor: Regős Káté. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1930.
- 7 Karácsony Sándor: Hatalom alá vetett ember. Budapest: Harmat Kiadó, 1995.
- 8 Karácsony Sándor: A magyar észjárás. Budapest: Magvető Kiadó, 1985.
- 9 Karácsony Sándor: Magyar nevelés. Pécel: Csökmei Kör, 1993.
- 10 Karácsony Sándor: A magyar béke. Pécel: Csökmei Kör, 2001.
- 11 Kontra György: Karácsony Sándor, a nagy hírű professzor. Budapest: BIP, 2003.